

ści politycznej w objaśnianiu wielu zagadnień; uznawanie zasady, że *historię piszą zwycięzcy*, prawda o rzeczywistości sytuuje się w cieniu doraźnych wyzwań i interesów społeczno-politycznych, 2. Zminimalizowanie w stanie badań dorobku naukowego powstałego przed 1989 r. Zauważyć tu należy, że w jednostkach badawczych zajmujących się przestrzenią rosyjską, w ośrodkach badań polonijnych powstały wartościowe opracowania porządkujące wiedzę, a przede wszystkim rejestrujące zjawiska i procesy życia kulturowego, 3. Silny prymat odwoływania się do opracowań zachodnioeuropejskich. Jest to tzw. poprawność ideowa w nauce, która w rzeczywistości nie spełnia wyzwania komparatystycznego, a deformuje obraz zainteresowania poznawczego zagadnieniami wschodnimi w Polsce, 4. Prezentowanie ustaleń poznawczych w dużej mierze młodych adeptów przygody intelektualnej, a zmarginalizowanie dorobku badawczego uczonych legitymujących się kilkudziesięcioletnimi badaniami tych kwestii, a przede wszystkim posiadających znaczący dorobek naukowy z tego zakresu. Niewątpliwie na dużą uwagę zasługują poszukiwania i ustalenia młodych adeptów nauki, aczkolwiek nie może ujawniać się przy tym świadome niedostrzeżenie istniejących już ustaleń poznawczych. Rzeczywistość ta charakterystyczna jest też w odniesieniu do sporządzanych recenzji i omówień publikacji, odnoszących się do przestrzeni wschodniej. Ważny jest w tym względzie holistyczny, systemowy ogląd prezentowanych zjawisk i procesów, a nie grzecznościowe, czy życzeniowe ich zarysowanie. W życiu naukowym powszechnie zauważa się, że wszelkie owoce dojrzewają w czasie. Rzeczywistość tzw. kultu młodzieży w badaniach zauważa się w prezentacji ich ustaleń w czasie konferencji naukowych. Przy entuzjazmie dla poszerzającego się środowiska znawców Wschodu nie można eliminować dziedzictwa przeszłości oraz nie dostrzegać ustaleń badawczych autentycznych luminarzy nauki.

W refleksji konkludującej analizę zawartości poznawczej „Spraw Wschodnich” wyrażam z przekonaniem opinię, że poszczególne zeszyty są oryginalnym osiągnięciem naukowo-badawczym. Zasługują na słowa dużego skomple-

mentowania, a w tym należą się też one *Redaktorowi Naczelnemu i Zespołowi Redakcyjnemu*.

Andrzej Chodubski

Marek Dziecielski, *Aktywność społeczno-polityczna szlachty pogranicza łębońskiego*, Gdańsk 2009, ss. 863.

W budowie nowego ładu globalnego, a w tym integrującej się Europie, nośnym problemem są tzw. pogranicza przestrzenno-kulturowe zarówno w szerokiej skali (między kontynentami, państwami), jak i lokalnej. Postrzega się je z jednej strony jako ostoję konserwatywności, zwłaszcza na tle relacji „centra: peryferie”, z drugiej zaś jako specyficzny podmiot generujący wartości odwagi, przedsiębiorczości, przystosowawczości, tolerancji, otwartości na znaki oddziaływań politycznych. Pogranicza łączą i pielęgnują w swym łańdżu kulturowym się tradycji jako sferę swoistej prywatności i wyzwania przemian, wynikające z przenikania, oddziaływania nowych znaków, postaw zachowań ujawniających się w życiu politycznym.

Z uznaniem należy się odnieść do wyzwania, którego podjął się autor prezentowanego studium. Jest to niezwykle wartościowe poszukiwanie badawcze dotyczące lokalizmu postrzeganego z perspektywy kultury politycznej.

W prezentacji problemu zwraca uwagę posługiwanie się najnowszymi tendencjami metodologicznymi, a w tym ukierunkowaniem na łączenie badań faktograficznych z budową syntezy teoretycznej, na ujawnianie systemów, wartości, mentalności zbiorowej, norm i zachowań społeczno-politycznych, a w tym szczególnie nośność ma wyzwanie eksplanacyjne, tj. próba określenia postaw, zachowań, aspiracji społeczności lokalnej w przestrzeni pogranicza polsko-niemieckiego. W analizie tej ważne miejsce zajęły zagadnienia ewolucji kultury obywatelskiej, lojalności, solidarności, tożsamości zbiorowej i indywidualnej. Badana społeczność lokalna w zdecydowanej większości identyfikowana jest jako mająca rodowód kaszubski, cechowała się silnymi więziami powstałymi na gruncie zakorzenienia i wspólnoty losu, a też lokalnych instytucji. W przestrzeni

tej wyrażały się i ścierały interesy państwowe i narodowe, przenikały kultury i ideologie.

Istotę problemu poznawczego zaprezentowano w pięciu rozdziałach zatytułowanych: I. Kształtowanie się stosunków własnościowych, społecznych i etnicznych w przestrzeni ziemi łębskiej, II. Aktywność intelektualna i kultura religijna szlachty łębskiej, III. Kultura polityczna szlachty łębskiej w okresie zmian państwowo-administracyjnych, IV. Karriery wojskowe szlachty łębskiej, V. Kultura społeczno-polityczna junkierstwa łębskiego. Wykład poprzedza starannie przygotowany pod względem merytorycznym *Wstęp*.

Przypomina się tu, że w świadomości regionalnej kształtuje się siła polityki zarówno na płaszczyźnie narodowej, jak i międzynarodowej.

Niweluje ona poczucie niższości. Siłę polityczną czerpie z dziedzictwa kulturowego danego terytorium. Wzmacnia demokrację, samorządność, wrażliwość na otaczającą rzeczywistość.

Ważne ogniwa *Wstępu* stanowią: określenie tematu pracy, wyjaśnienia terminologiczne, określenie przyjętej hipotezy i pytań badawczych, wskazanie odrębności metodologicznej, stanu badań (charakterystyka źródeł i literatury przedmiotu), struktury rozprawy. Podkreśla się, że jej celem jest próba ukazania genezy i dziedzictwa szlachty łębskiej, do okresu napoleońskiego, w zdecydowanej większości kaszubskiej jako warstwy panującej i elity politycznej obszaru pogranicza polsko-brandenbursko-pruskiego i niemieckiego, która utrzymywała wiodącą rolę w życiu społeczno-politycznym aż do pierwszych dziesięcioleci XX w.

W prezentacji problemu, objaśnia się słowa kluczowe m.in. pogranicze, ziemia łębska, szlachta, aktywność społeczno-polityczna. Wskazuje się np. że pod pojęciem aktywność społeczno-polityczna kryje się działalność związana z tworzeniem „krajobrazu kulturowego”. W tym ogólnym pojęciu mieści się zarówno działalność społeczno-polityczna, jak materialna, gospodarcza, ustawodawcza, duchowa oraz religijna.

Stawiając hipotezę badawczą zauważa się, że ziemia łębska stanowi w obrębie Kaszub małą ojczyznę zarówno dla współczesnego spo-

czeństwa polskiego, jak i stanowiła Heimat (das Blaue Ländchen) dla jej dawnych niemieckich mieszkańców. Hipotezę zawarto w twierdzeniu, że głębokie przemiany, którym ulegała szlachta łębska były pochodną pogranicznego charakteru ziemi, którą zamieszkiwała i wynikających stąd zmian uwarunkowań państwowo-administracyjnych i ustrojowych. Przeplatały się w niej zjawiska i procesy z różnych sfer życia politycznego, społecznego i gospodarczego, ścierały się interesy państwowe i narodowe, przenikały kultury i ideologie. Im słabsza stawała się pozycja międzynarodowa Rzeczypospolitej i im bardziej rosła rola państwa brandenbursko-pruskiego, a następnie niemieckiego, tym silniejsze były procesy prusyfikacyjne i germanizacyjne – procesy prowadzone przez państwo. W wyniku rozbiorów Polski i związanej z tym konsekwentnej polityki prusyfikacyjnej, szlachta łębska – bezsprzecznie w zdecydowanej większości o rodowodzie słowiańskim – ulegała wynarodowieniu albo była wyparta przez szlacheckich i mieszczańskich właścicieli z Pomorza oraz różnych części Niemiec. Proces Prusyfikacji i germanizacji odbywał się na kilku płaszczyznach: polityczno-administracyjnej, ekonomicznej, etnicznej i językowej, umysłowej, a przede wszystkim wojskowej, najważniejszym elementem prusyfikacji było wychowanie przez armię (s. 22).

W analizie poznawczej poszukuje się odpowiedzi m.in. na takie pytania, jak: Jaką rolę odgrywała szlachta łębska w kształtowaniu się odrębności społeczno-właściowych, etnicznych i językowych? Jakie było znaczenie kultury politycznej w kreowaniu zjawisk i procesów społeczno-politycznych w warunkach rywalizacji polskiej demokracji szlacheckiej i brandenbursko-pruskiego absolutyzmu? Jaka była rola karier wojskowych w procesie kształtowania poznania poczucia lojalności, świadomości państwowej i narodowej szlachty? Jakie były postawy szlachty w okresie narodzin ruchu narodowosocjalistycznego i Trzeciej Rzeszy? Jakie były konsekwencje wyborów politycznych dokonywanych przez szlachtę pruską dla losów państwa i samej szlachty w okresie republiki niemieckiej i Trzeciej Rzeszy?

Przekonywująco objaśniano metody i techniki badawcze, podkreślając istotę analizy inter-

dyscyplinarnej, a w tym m.in. politologicznej, historycznej, socjologicznej. Wskazuje się na istotę ujęć genetycznych, zwłaszcza w badaniu genetyzy zjawisk politycznych i prowadzeniu studiów biograficznych w odniesieniu do elit politycznych. Istotne jest ono w rozpoznawaniu pochodzenia, wykształcenia, szczebli kariery, zawierania małżeństw itp.

Niezwykle starannie, wzorcowo zaprezentowano stan badań dotyczący pogranicza łęborskiego. Odnotowano w nim dotychczasowe ustalenia cząstkowe, dotyczące rozpoznawanie problemu, podkreślając przy tym, że nie był on dotąd przedmiotem odrębnych badań (s. 24). Wskazano na archiwalia i ich wykorzystanie w procesie odtwarzania procesu dziejowego, a w tym sfery postaw, zachowań, aspiracji społeczno-politycznych. Wskazano na stopień zainteresowaniami zarówno badaczy niemieckich, jak i polskich. Ujawnia się w tym zakresie ogromna erudycja, docieklivość, i krytycyzm badawczy autora prezentowanego studium.

W rozdziale pierwszym wyodrębniono pięć kwestii analitycznych: 1 Ziemia łęborska w podziałach państwowo-administracyjnych, 2. Rodzaje własności ziemskiej i struktura etniczna szlachty, (a) rodzaje własności ziemskiej, b) struktura etniczna, 3. Struktura własnościowa i społeczna – powstanie i rozwój elit agrarnych, 4. Reformy agrarne i zmiany w strukturze własnościowej i społecznej, 5. Wpływ zmian własnościowych i społecznych na stosunki etniczne i językowe.

Wskazano, że zastosowane w rozprawie określenie „ziemia łęborska” ma charakter umowy. Obszar ten nie stanowi bowiem wyodrębnionej jednostki fizyczno-geograficznej, a jedynie administracyjną (okręg, powiat, dystrykt, Kreis) i polityczną (lenno), ziemia ta pełną osobowość administracyjną uzyskała w czasach krzyżackich (Vogtei Lauenberg, Gebiet Lauenberg). Po upadku państwa zakonnego przechodziła ona zmienne koleje przynależności administracyjnej. Do pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej pozostawała częścią Prus Królewskich; była wraz z ziemią bytowską terenem przejściowym między Pomorzem Gdańskim i Pomorzem Zachodnim. Po wybuchu wojny trzynastoletniej ziemię tę przekazano „do wiernych rąk” książętom pomorskim. Król oddawał je w posiadanie

i użytkowanie, zastrzegając swoje zwierzchnictwo i prawo do żądania ich zwrotu. W 1637 r. powróciły pod panowanie króla polskiego. W 1641 r. utworzono powiat administracyjny, który w 1668 r. przejął elektor brandenburski jako dziedziczne lenno. W 1773 r. stało się częścią państwa pruskiego. W 1919 r. ziemia ta stała się nadgranicznym powiatem państwa niemieckiego.

Jej granice ulegały licznym zmianom administracyjnym, co analitycznie zaprezentowano w prezentowanym studium. Podobnie analitycznie ukazano problem własności ziemskiej oraz strukturę etniczną szlachty. Zauważa się, że w jej obrębie były cztery kategorie właścicieli. Pierwszą, najliczniejszą i najbardziej charakterystyczną dla tej przestrzeni kulturowej była szlachta autochtoniczna (pankowie), która pod względem ekonomicznym sytuowała się najwyżej w hierarchii. Należało do niej ok. 50 rodzin. Drugą stanowiły rodziny pomorskie, najczęściej przybyłe z sąsiedniej przestrzeni słupskiej. W większości były to rodziny kaszubskie. Trzecią stanowili potomkowie polskich urzędników i rycerzy. I czwartą – tworzyły napływowe rodziny szlachty niemieckiej bądź ziemczalej (s. 50–51).

W warstwie egzemplifikacyjnej analizy dostarcza się wiedzy biograficznej o wielu rodzinach, ich rodowodach, koligacjach, aktywności w życiu kulturowym. Np. o Krokowskich odnotowano: byli przybyszami z terenu Prus (krzyżackich), mianowicie z Wikrowa w komturstwie elbląskim, skąd pierwotnie byli określani jako „von der Weckerau”. Po wygaśnięciu męskiej linii kaszubskiego rodu Mestkowiców z Krokowej wielki mistrz krzyżacki Konrad von Erlichhausen nadał w 1448 r. pozostałe po nich ziemie (6 wsi) swemu podkomorzemu i komornikowi Jerzemu z Wirkowa. Z czasem rodzinę określano według nowego miejsca zamieszkania. Nazwisko odmiejscowe brzmiało więc w formie niemieckiej „von Krockow” w różnych odmianach – Crocco, Crockaw, Cockaw, a w pisowni polskiej Krokowski (s. 55–56).

W przestrzeni pogranicza łęborskiego ukształtowała się bogata sieć osadnicza. W połowie XVI w. istniały 94 wsie szlacheckie, które należały do 65 rodzin. Według obszaru posiadanych majątków do najbogatszych rodzin zaliczali się:

1. Weiherowie, 2. Jackowscy, 3. Perzchowcie, 4. Krokowscy, 5. Janowscy, 6. Lętowscy, 7. Godętowscy, 8. Grelowie, 9. Chynowscy, 10. Wielistowscy, 11. Stojentinowie (s. 64–65).

O poszczególnych rodzinach dostarcza się w wykładzie wiedzy zarówno *stricte* biograficznej, jak i charakteryzującej zajmowaną przez nich pozycją społeczno-polityczną w tej przestrzeni kulturowej.

Interesujący aspekt poznania stanowi usystematyzowanie wiedzy o własności szlachty XVII–XVIII w. Podkreśla się, że silna pozycja szlachty została ugruntowana przez Fryderyka Wilhelma i jego programu ochrony szlachty. Król uczynił ze szlachty „klasę usługową”, gdyż na niej orientował się w tworzeniu nowoczesnej warstwy urzędniczej i silnej armii. Przyczynił się również do rozwoju gospodarczego, aczkolwiek radykalne reformy wymagały naruszenia fundamentów ówczesnych stosunków społecznych (s. 92). W procesie przemian dokonujących się w pierwszej połowie XIX w. zwanych nierzadko reformą agrarną dochodziło do germanizacji szlachty mającej rodowód słowiański. Germanizację wspierały ruchy migracyjne – napływ niemieckich kupców i rzemieślników oraz szlachty zdobywającej istotne miejsce w ładzie instytucjonalnym, m.in. w urzędach (s. 118). W rozprawie zarysowano procesy germanizacyjne, wskazując na budzenie świadomości identyfikacji narodowej i jednocześnie na uwarunkowania polityczne, kwestie językowe, wyznaniowe, itp. Jest to czytelna egzemplifikacja procesów warunkujących postawy zachowania społeczności żyjących w przestrzeni pogranicza. O wielu ważnych zachowaniach postawach, działaniach szlachty decydowały względy polityczne i ideologiczne.

W rozdziale drugim rozprawy wyodrębniono analityczne kwestie: 1. Studia i peregrynacje naukowe, 2. Reformacja i rozwój protestantyzmu, 3. Mozaika wyznaniowa (a) kontreformacja i odbudowa struktur Kościoła katolickiego, b) stan katolicyzmu w świetle źródeł kościelnych, c) szlachta katolicka, konwersje na katolicyzm, d) zróżnicowanie obozu protestanckiego, e) stosunki kościelne i wyznaniowe w XIX i XX w. W rozdziale tym wskazano na wpływ kultury umysłowej i religijnej na kształtowanie się sfery idei i wartości, a także poczucie przy-

ależności narodowej i państwowej. Zauważa się, że szlachta czerpała wzorce kultury ogólnoeuropejskiej dzięki uczestnictwu w rozwoju oświaty i edukacji. Humanizm i reformacja sprzyjały zainteresowaniom naukowym. Szlachta aspirująca do sprawowania kierowniczej roli w życiu społeczno-politycznym rozumiała znaczenie nauki i wykształcenia i dlatego wyjeżdżała do dostępnych dla niej ośrodków edukacyjnych.

Zwraca się uwagę, że w XVI w. wykształcili się trzy podstawowe typy karier szlachty łęboarskiej: żołnierza, ziemianina – polityka i duchownego. Służba żołnierska była zajęciem atrakcyjnym zarówno dla szlachty zamożnej, jak i uboższej. Stan duchowny był osobliwy, ograniczał się w zasadzie do córek szlacheckich wybierających życie „za furą klasztorną”. Kariera pastora była mało atrakcyjna, zwłaszcza z uwagi na całkowitą zależność od patrona (s. 185). Najbardziej pożądaną była kariera urzędnicza, która wymagała jednak znacznych nakładów sił i środków na uzyskanie odpowiedniego wykształcenia. Stąd droga do urzędów była z reguły zamknięta dla szlachty ubogiej. Na wybór kierunku studiów wpływały zasadniczo trzy czynniki: sytuacja materialna rodziców, renoma uczelni oraz zapatrywania religijne. W analizie poznawczej wskazuje się na szkoły, w których uczyła się młodzież z ziemi łęboarskiej (s. 189). Z przestrzeni tej na uniwersytetach wykształcenie zdobywało od 1507 do 1637 r. 15 osób (s. 198–199).

Z dużą starannością analityczną zaprezentowano w rozprawie zjawisko reformacji oraz rozwoju protestantyzmu, a następnie kształtowanie się stosunków kościelnych i wyznaniowych w XIX i na początku XX w. Podkreśla się, że wraz z procesem przemian społeczno-własnościowych i etnicznych następowały przeobrażenia kulturowe i religijne, w wyniku których nastąpiła całkowita prusyfikacja miejscowych elit agrarnych i pozostałych warstw społecznych (s. 328).

Charakteryzując kulturę polityczną szlachty łęboarskiej, w rozdziale trzecim rozprawy wyodrębniono kwestie analityczne: 1. W Księstwie Pomorskim (a) ustrój administracyjny, b) ziemia łęboarska w stosunkach polsko-pomorskich, c) wojna trzydziestoletnia i zmierzch Księstwa

Pomorskiego, d) aktywność społeczno-polityczna szlachty łębskiej) 2. W Rzeczypospolitej (a) inkorporacja lenna, b) system parlamentarny i sądowniczy), 3. W monarchii Hohenzolernów (a) skutki traktatu wewalwsko-bydgoskiego, b) walka szlachty o zachowanie polskiego ustroju społeczno-politycznego, c) sejmik, urzędnicy sejmikowi, urzędnicy sądowi, d) szlachta łębska w administracji Pomorza Brandenburskiego, e) szlachta łębska jako urzędnicy w Prusach Królewskich i Rzeczypospolitej, f) prawno-ustrojowa unifikacja z Pomorzem).

W analizie poznawczej przypomina się ogniwa aktywności szlachty łębskiej w życiu politycznym w zmieniającej się rzeczywistości politycznej. Wskazuje się na jej zaangażowanie w życie sejmikowe, sądownicze. Jest to cenne studium systematyzujące wiedzę o postawach i zachowaniach, aspiracjach społeczno-politycznych. Zwraca się uwagę na wpływ oddziaływań międzynarodowych na świat wartości. Kulturę polityczną odbija jej stosunek do rządzących, a w tym do najwyższych czynników władzy. „Przechodność” przynależności politycznej ukształtowała specyficzne cechy przystosowawczości do zmieniającej się sytuacji politycznej.

Szczególny rodzaj aktywności publicznej szlachty stanowiły kariery wojskowe. W analizie poznawczej zaprezentowanej w rozdziale czwartym rozprawy wyodrębniono kwestie: 1. Między pierwszą wojną północną a wojną trzydziestoletnią, 2. Między drugą a trzecią wojną północną, 3. Między wojnami śląskimi a pierwszą koalicją antyfrancuską, 4. Od zmierzchu okresu fryderycjańskiego do zmierzchu okresu napoleońskiego, 5. Prusyfikacyjna rola szkół kadeckich (a) Szkoła Kadetów w Słupsku, b) Szkoła Kadetów w Chełmnie).

Przypomina się, że kariera wojskowa obok urzędniczej pełniła najważniejszą rolę w życiu szlachty łębskiej. Do armii kierowano nadwyżki synów szlacheckich, chcąc zapobiec nadmiernemu rozdrobnieniu rodzinnych majątków. Zaciągano się nierzadko do armii: francuskiej, holenderskiej, szwedzkiej, duńskiej, weneckiej, carskiej (s. 484).

Wielu z nich „robiło” błyskotliwe kariery. W analizie poznawczej dostarcza się starannie

uporządkowanej wiedzy o nich. Zauważa się m.in., że począwszy od wojen śląskich do połowy XIX w. wyraźnie zaznaczała swą aktywność wojskową rodzina Dziecielskich. Wśród 18 jej przedstawicieli było 18 oficerów armii (s. 600). Zauważa się, że w XIX i XX w. mundur oficera pruskiego stał się wyznacznikiem prestiżu społecznego, każda rodzina miała w swoim gronie przynajmniej porucznika.

Charakteryzując w rozdziale piątym rozprawy kulturę społeczno-polityczną junkierstwa pruskiego wyodrębniono analitycznie kwestie: 1. Relacje, opory i aspiracje junkierstwa w okresie przemian agrarnych (a) ziemstwo, b) Towarzystwo Rolnicze, c) fideikomisy, d) lokalny patriotyzm i ekskluzywizm, e) tradycje intelektualne i wojskowe), 2. Postawy junkierstwa wobec Republiki Weimarskiej i ładu powojennego (a) nowe granice i położenie geopolityczne powiatu łębskiego, b) stosunek do republiki i demokracji parlamentarnej, c) poglądy na rolę Żydów w państwie, d) „korytarz” i ludność polsko-kaszubska), 3. Postawy junkierstwa wobec Trzeciej Rzeszy i dyktatury hitlerowskiej (a) kres republiki i początki dyktatury, b) postawy w okresie narodzin i zwycięstwa dyktatury, c) junkierska konspiracja antyhitlerowska w okresie drugiej wojny światowej, d) losy szlachty w okresie drugiej wojny światowej i po jej zakończeniu).

Wskazuje się, że w okresie głębokich przemian agrarnych szlachta utraciła monopol posiadania ziemi, a obok niej wyrosła znacząca warstwa właścicieli pochodzenia mieszczańskiego. Szlachta w obronie swojej pozycji konsolidowała się, czego wyrazem było tworzenie ziemstw i towarzystw rolniczych, które budziły kulturę nowoczesnego gospodarowania, a przede wszystkim sprzyjały pozyskiwaniu kredytów. Szczególną rzeczywistość stanowiła wielka własność ziemska. W przestrzeni łębskiej, podobnie jak na ówczesnym „niemieckim wschodzie” posiadała uprzywilejowaną pozycję w państwie. Pozycję tę utrzymywała do pierwszych dziesięcioleci XX w.

W warunkach przemian 1918 r. nie pogodziła się z upadkiem monarchii, nie zaakceptowała nowego ustroju. Do konstytucji weimarskiej i ładu parlamentarnego odniosła się z nienawiścią i pogardą.

„Stara” szlachta w sytuacji przemian politycznych stanowiła hermetyczną grupę społeczną, głównie dzięki zawieraniu małżeństw endogenicznych, związkom rodowym, pałacom, wiejskim rezydencjom. Ważną rolę pełniło w tym względzie pielęgnowanie tradycji wyrażającej się w symbolice – herbach, sygnetach, budowie drzew genealogicznych, trosce o groby zmarłych przodków (budowa grobowców, mauzoleów). Istotne znaczenie w rzeczywistości tej pełniło nazwisko rodowe, zawierające w sobie dokonania wielu pokoleń. W 1912 r. postulowano założenie państwowych ksiąg szlacheckich, mające na celu kontrolę czystości społeczności szlacheckiej, gdyż było wiele nazwisk szlacheckobrzmiących i szlachectwo sobie usurpujących (s. 664). W tej sytuacji swobodą modą społeczno-polityczną było prowadzenie dociekań genealogicznych. Charakterystycznym zjawiskiem stało się poszukiwanie przez szlachtę kaszubską przodków wśród rodów niemieckich oraz pomorskich, co objaśnia się megalomanią albo chęcią podkreślenia ekskluzywności rodu (s. 668).

Po I wojnie światowej społeczeństwo ziemi łęborskiej ujawniło zaangażowanie w walkę o utrzymanie integralności terytorialnej. W sytuacji zaistnienia się planowanego ich podziału (przekazania wschodniej części Polsce) podjęli zdecydowany opór (s. 702).

W nowej rzeczywistości politycznej po 1918 r. szlachta łęborska uznawała się za strażnika wartości konserwatywno-quasifeudalnych i monarchistycznych. Czuli się podporą tronu i ołtarza (s. 711).

Zauważa się na początku XX w. społeczność ziemi łęborskiej była bardzo podatna na germanizację, a w tym zwłaszcza pokolenie ludzi młodych, które było kształtowane ideowo przez szkołę, kościół, społeczeństwo. W wielu wypadkach młodzi ludzie znając język polski (kaszubski) wstydziło się go i w komunikacji społecznej używało języka niemieckiego. W przestrzeni tej zamieszkiwali również Polacy. Szacowano ich na ok. 2,5 tys. osób. W niektórych wsiach stanowili zdecydowaną większość mieszkańców, np. w Wierzchucinie, Zelnie, Łówczu (s. 728).

W obliczu narastającej siły narodowego socjalizmu społeczność łęborska zachowywała postawy przystosowawcze do zmieniającej się

sytuacji w Trzeciej Rzeszy. W kwietniu 1932 r. złożył w przestrzeni tej wizytę Adolf Hitler, w 1933 r. jego partia uzyskała poparcie 63% ogółu głosów. Po wyborach z 1933 r. władza państwowa i samorządowa została podporządkowana kierownictwu NSDAP.

W czasie II wojny światowej udzielono poparcia dyktaturze Hitlera oraz aktywnie włączono się w politykę podboju i rozszerzania Lebensrauma na Wschodzie (s. 765).

Integralną część rozprawy stanowi *Zakończenie*. Refleksyjnie prezentuje się w nim problem postaw, zachowań, społeczności lokalnych, a w tym szlachty w zależności od polityki. Zauważa się, że po II wojnie światowej niemal wszystkie rodziny szlacheckie z ziemi łęborskiej osiedliły się w zachodnich Niemczech.

Poszukując odpowiedzi na stawiane w wykładzie pytania jego autor z ogromną starannością metodyczną odwołał się do różnorodnych materiałów archiwalnych, dokumentów, informacji prasowych oraz literatury przedmiotu. Aparat naukowy (przypisy, zestawienie bibliograficzne) zasługuje na duże uznanie. Stanowi on swoisty wzorcowy przewodnik do rozpoznawania przestrzeni nadgranicznych oraz konkretnie do ziemi łęborskiej.

Prezentowana rozprawa jest oryginalnym osiągnięciem naukowo-badawczym. Dostarcza się w niej bogatej warstwy wiedzy deskryptywnej o położeniu społeczności szlacheckiej na pograniczu polsko-niemieckim. Jest to swoisty przewodnik, porządkujący i objaśniający zjawiska i procesy zachodzące w długim horyzoncie czasowym na ziemi łęborskiej. Jest też refleksyjnym oglądem przemian, postaw, zachowań, aspiracji społeczno-politycznych w lokalnej rzeczywistości pogranicza. Wydobywa się w niej z zapomnienia zasłużonych osobistości życia publicznego. Zasługuje ona na dużą uwagę znawców Pomorza, Kaszub, lokalnej przestrzeni łęborskiej.

Andrzej Chodubski